

11. Kurkiewicz M. To musiał dostrzec cudzoziemiec / Kurkiewicz M. // Więź. – 2006. – styczeń. – S. 129 – 131.
12. Bakula B. Anty-kresy Daniela Beauvois / Bakula B. // Odra. – 2007. – № 4 (544). – S. 47 – 54.
13. Wlodek-Biernat L. Chłopów bili po twarzy / Werchler I. // Gazeta wyborcza. – 2010. – 28 – 29 sierpnia.
14. Wojciechowski M. Czas odczarować mit Kresów / Wojciechowski M. // Gazeta wyborcza. – 2010. – 12 kwietnia.
15. Дуб С. Міграційна політика царського уряду щодо “неблагонадійних верств” Правобережної України у ХІХ столітті / Дуб С. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/nzzpmtv/
16. Дашкевич Я. Даниель Бовуа та вивчення історії польсько-українських відносин // Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831 – 1863) / Переклад з французької Зої Борисюк / Дашкевич Я. – Київ, Інтел, 1996. – С. 3 – 48.
17. Яковенко Н. Від видавців // Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863 – 1914: Поляки в соціо-етнічних конфліктах / Переклад на українську Зої Борисюк / Яковенко Н. – Київ: Критика, 1998. – С. 4 – 8.
18. Яковенко Н. Від редактора // Бовуа Д. Російська влада і польська шляхта в Україні. 1793 – 1830 рр. / Яковенко Н. / Переклад з французької Зої Борисюк. – Львів: Кальварія, 2007. – С. 7 – 10.
19. Марусик Т. Паризький Дон Кіхот Даниель Бовуа, який захищає українську історію перед французькою історіографією / Марусик Т. // Вечірній Київ. – 1998. – 12 травня.
20. Маруськ Т. Борьба за землю в Украине: французский взгляд / Маруськ Т. // Зеркало недели. – 1998. – 20 июня.
21. Маруськ Т. Книга, разрушающая мифы / Маруськ Т. // Зеркало недели. – 1997. – 13 сентября.
22. Васильченко С. Родове прокляття України / Васильченко С. // Всесвіт. – 1999. – № 9/10. – С. 175 – 181.
23. Карліна О. Даниель Бовуа проти “спокуси красивих історій” / Карліна О. // Український гуманітарний огляд. Випуск 13. – К.: Критика, 2008. – С. 84 – 94.
24. Карліна О. Кінець міфів про Україну-Аркадію / Карліна О. // Український гуманітарний огляд. Випуск 1. – К.: Критика, 1999. – С. 63 – 68.
25. Вушко І. Даниель Бовуа і його польське питання / Вушко І. // Україна модерна. Ч. 10. Київ-Львів, 2006. – С. 214 – 220. – Рец.: Beauvois D. Pouvoir russe et noblesse polonaise en Ukraine 1793 – 1830. – Paris, CNRS Editions, 2003. – 240 p.
26. Чекан О. У трикутнику Східної Європи (опубліковано в журналі “Український тиждень” за 27 липня 2011 року) / Чекан О. [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.tyzhden.ua/Society/26400
27. Тинский Г. Пирог с котятками, или история как политическое оружие / Тинский Г. [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.win.ru/istoricheskie-diskussii/1323589427

Фицик И. Д. Французская визия этносоциальной истории Правобережной Украины XIX века (Даниэль Бовуа в историческом интеллектуальном пространстве Центрально-Восточной Европы)

Предлагаемая статья посвящена восприятию научных трудов французца Даниэля Бовуа современными историками-интеллектуалами. На основе широкого круга работ исследователей Центрально-Восточной Европы проведен анализ рецепции научных взглядов ученого о этносоциальной истории Правобережной Украины. Польские историки быстро среагировали на появление его книг, переосмыслили его выводы и переняли некоторые взгляды. В украинской историографии сегодня также наблюдается постепенный прогресс в восприятии его взглядов и разрабатываются концепции, ранее предложенные французским историком.

Ключовые слова: Украина, Польша, Россия, этносоциальная история, Даниэль Бовуа.

Fytsyk I. D. French vision of ethno-social history of the Right-bank Ukraine in the 19th century (Daniel Beauvois in historic intellectual space of Central and Eastern Europe)

The proposed article is dedicated to the understanding of the Frenchman Daniel Beauvois's scientific works by contemporary historians. The reception analysis of the researcher's scientific views of ethno-social history of Right-Bank Ukraine was made based on a wide range of Central and Eastern Europe scientists' investigations. Polish historians responded to the appearance of works by French researcher more quickly, reinterpreted his conclusions and adopted some views. Nowadays a gradual progress in the perception and development the concepts proposed by French historian had been observed in Ukrainian historiography.

Keywords: Ukraine, Poland, Russia, ethno-social history, Daniel Beauvois.

УДК 94(477):352.07:338.43"178/180"

С. В. Горохов

ПОЛЬСЬКО-РОСІЙСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ НА ПРИКЛАДІ КІЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧ. ХІХ СТОЛІТТЯ

В статті на матеріалах праць дореволюційних дослідників, та документах міністерства народного просвітництва, розглядається спроба польської інтелігенції відродити національну систему освіти у протидію наступу російської культури на території правобережної України. Автор намагається проаналізувати російсько-польське протистояння в освіті, дати характеристику особливостям російської та польської системи освіти, встановити, які цілі і завдання переслідував кожен з учасників конфлікту.

Ключові слова: комісія, фондуш, візитатор, округ, міністерство, університет, гімназія, училище.

Сучасний розвиток держави, незалежно від політичних, соціальних та економічних умов, не матиме перспектив у майбутньому без високоякісної освіти та ефективною системи управління. Так само освіта не може розвиватися без широкої та довготривалої підтримки держави.

Освіта і політика пройшли тернистий шлях свого розвитку. У кожного з цих явищ є власна історія, характерні механізми діяльності, але в той же час, ці дві сфери в певний період часу розвитку суспільства та держави не тільки зуміли об'єднатися, а і синтезуватися, в наслідок чого з'являється таке суспільно-політичне явище, як освітня політика.

Друга половина XVIII ст. відзначилася не тільки, як час революцій, просвітництва, а і як період значних геополітичних змін. Три імперії Австрія, Пруссія та Росія протягом другої половини XVIII ст. без військових сутичок між собою розділили досить значну територію Речі Посполитої, і як наслідок з політичної карти зникла ціла країна.

Особливістю, будь-якого завоювання завжди було та є те, що до складу країн-завойовників приєднується не тільки територія з засобами виробництва, а і певні елементи духовної культури. У свою чергу, духовна культура має свого носія – суспільство, члени якого можуть розпочати протистояння з метою збереження власної самобутності у всіх сферах суспільно-політичного життя, в тому і в освітній.

В рамках даної статті основна увага буде приділена протистоянню польської спільноти в освітній сфері російському уряду на початку XIX ст. Для досягнення цієї мети поставлені наступні завдання: дати характеристику напрямкам та методам діяльності найбільш активних представників польської спільноти та встановити наслідки цього протистояння.

Дослідження даної проблематики представлено певним пластом наукових робіт. Питанню польсько-російського протистояння в освітній сфері присвячені праці таких дореволюційних дослідників, як М.В. Довнар-Запольського, М. Ф. Владимирського-Буданова, І. П. Корнілова, Ю. Ф. Крачковського та С.В. Рождественського [1; 2; 3]. Характерною особливістю цих досліджень є те, що в них викладено фактичний матеріал про стан розвитку освіти на колишніх землях Речі Посполитої, визначено позицію польської спільноти. В той же час, сам момент протистояння досліджується фрагментарно і, до того ж, відчувається вплив політичних домінантів того часу, за якими польська боротьба розглядалася через негативну призму.

Наприкінці XVIII ст. в результаті розчленування Речі Посполитої більша частина польських, так і українських земель потрапили до складу Російської імперії. Політика російського уряду на нових територіях була спрямована, в першу чергу, на знищення старої національної політичної системи. Реорганізація управління, яка призвела до формування централізованої системи, остаточно знищила усі залишки будь-якої автономії, як польської, так і української. Не залишилася поза увагою і така сфера суспільно-політичного розвитку, як освіта.

На початку XIX ст., внаслідок адміністративної реформи, було створено міністерство народного просвітництва, а територія країни розбита на учбові округи. Територія України була поділена між Харківським та Віленським учбовими округами. Щодо останнього, до його складу увійшли не тільки польські, а і українські землі – Волинська, Подільська та Київська губернії [4].

Після знищення Речі Посполитої у польському суспільстві активізувалися процеси, спрямовані на відтворення національної державності шляхом формування та підвищення національної свідомості серед населення, через удосконалення польської освіти.

Наслідки російської освітньої політики у XVIII ст. підкреслив князь Адам Чарторийський, який у доповідній записці міністру освіти повідомляв про реальне становище училищ станом на 1804 р. у Віленському окрузі.

Зокрема там зазначалося про те, що в регіоні не існує і досі чіткої системи навчальних закладів, училища не мають плану устрою, а ні в управлінні, а ні в учбовій частині. Більше того, було зазначено, що колишні польські училища, які були перетворені на гімназії ще досі залишаються на утриманні за кошти монастирських фондів [5, с.240-252].

Відродження польської освіти на території України на поч. XIX пов'язано з іменами таких національних патріотів, як А. А.Чарторийський та Ф. Чацький.

Перший діяч був представником стародавнього польського аристократичного роду і очолював в той час Віленський учбовий округ. Слід зазначити, що ідея польського відродження не зустрічала протидії з боку уряду Олександра І. Саме тому, А. Чарторийський отримав зелене світло у всіх його починаннях. Віленський округ, а разом з цим і українські території, які входили до його складу, перетворився на центр польського відродження.

Враховуючи великий обсяг території округу та специфічність окремих її районів, візитатором з великими повноваженнями на ту частину України, яка входила до складу Віленського округу, було надіслано Ф. Чацького. Треба сказати, що ця особа зробила чимало для відродження польської культури в Україні.

Не останнє місце у планах Ф. Чацького займала Київська губернія, а особливо м. Київ. Саме там він намагався створити форпост польської освіти.

Першим кроком протистояння була протидія ідеї міністра освіти П. В. Завадовського у 1805 р. відкрити університет в м. Києві.

Як вважав сам Ф. Чацький, це, з одного боку, створить ще один російськомовний вищий навчальний заклад, а з іншого, буде розділено Віленський, і Правобережжя перейде до Київського учбового округу. Мотивацією з боку Ф. Чацького постало те, що вже існує Харківський університет, а Київ, до того ж з адміністративної точки зору, розташований не досить вдало. Як не дивно, але міністр освіти П. В. Завадовський погодився з його думкою [6].

В цьому відношенні слід зазначити, що Ф. Чацький обіграв не тільки міністра, а і самого себе. Справа в тому, що в ті часи існувала проблема з комплектацією викладачами нових університетів. Більшість

викладачів були іноземного походження. Якщо припустити, то б відкритий у 1805 р. Київський університет мав усі можливості стати центром польської освіти.

Прикладом підтвердження цього припущення може стати відкритий у тому ж році Кременецький ліцей, який завдяки широкій підтримки місцевого населення стверджують, що цей заклад став дійсним центром польської культури.

Для його створення були зібрані чималі кошти, як за рахунок держави, так і місцевого населення, в тому числі і київського міщанства та дворянства. Більшість викладачів були орієнтовані на відродження Польщі, викладання відбувалося польською та латинською мовами, в програмах чимало часу приділялося історії Польщі та таке ін.

Меценатство волинських та подільських міщан і дворян активізувало просвітницьку ініціативу серед населення інших губерній, в тому числі і Київської [7, с. 12-34].

У 1806 р. мешканці Київської губернії звернулися з пропозицією до міністра освіти відкрити гімназію у м. Києві. За проханням місцевого населення ця гімназія мала поєднувати в собі як цивільний, так і військовий заклад, щось подібне до гімназії-кадетського корпусу. Слід зазначити, що в ті часи військова освіта, а згодом і кар'єра офіцера була більш привабливою.

Також дворянством було висунуто бажання, щоб викладання проводилося польською мовою. Загалом, новий заклад мав цілком нагадувати Кременецький ліцей [7, с. 92-94].

З цієї метою планувалося зібрати чималі на той час кошти. Кожен дворянин повинен був надати суму з розрахунку по одному карбованцю з ревізької душі власних кріпосних селян. За підрахунками дореволюційних дослідників сума мала складати приблизно 500 тис. карб. Слід сказати, що просвітницька ініціатива місцевого населення на початку XIX ст. була притаманна не тільки в Україні чи Польщі, а й іншим регіонам імперії, що досить активно підтримувалося урядом. У випадку ж з київською гімназією міністр освіти підтримав цю пропозицію, але за умови, що викладання має бути російською мовою, і аргументи П.В. Завадовського на цей раз були досить ґрунтовними.

По-перше, він стверджував, що Київ – історично “руське” місто, яке було початком християнства на Русі. По-друге, П. В. Завадовський зауважив, що в гімназії можуть навчатися і діти російськомовних підданих з інших губерній [7, с.112].

З цього приводу між А. Чарторийським та Ф. Чацьким виникла дискусія. Візитатор Ф. Чацький виступив проти поступки м. Києва російській культурі, мотивуючи це тим, що більшість дворян, які проживають у Києві, були поляками і, крім того, за неписаними правилами того часу, мову викладання визначали ті, кому належала найбільша частка фінансування. Щодо кількості дворян польського походження, то це дійсно факт, бо за статистичними даними таких нараховувалося 43 тис. чоловік проти 1 170 російськомовних [6, с.108].

Ще одним аргументом у поглядах Ф. Чацького було те, що управління Київською губернією здійснювалося за нормами польсько-литовського права, а більшість приходських шкіл залишалися під католицько-єзуїтським впливом. Щоб отримати остаточну перемогу Ф. Чацький запевнив міністра, що у закладі буде вивчатися і російська мова з першого по четвертий клас. В свою чергу, він зазначав, що це створить сприятливі умови для розширення мовних знань та стосунків російських юнаків з польською молоддю та їх культурою, а загалом з усією Європою.

У відповідь на такі пропозиції А. Чарторийський запропонував, якщо дворянство бажає мати польський заклад, то нехай на всі зібрані кошти відкриють його у іншому місті, як це вже було зроблено у Кременці.

Причина такої позиції полягають у тому, що А. Чарторийський, який був більш знайомий з тенденціями у суспільстві та внутрішній політиці Олександра I, побоювався, що на гроші польських дворян може бути створена російська гімназія. На превеликий жаль, Ф. Чацький не прислухався до цих порад. На початку 1812 р. у м. Києві було відкрито російськомовну гімназію. Під час відкриття Ф. Чацький у своїй промові закликав до порозуміння та припинення взаємної ворожнечі шляхом поваги до минулого та культури обох сторін [5].

Апогеєм польсько-російське протистояння в освітній сфері стало закриття 30-х роках XIX ст. Кременецького ліцею та відкриття університету у м. Києві. Окрім того, в імперії, в тому числі і на Правобережній Україні, заборонялося використання польської мови та залишків норм польсько-литовського права. Окремими постановами та розпорядженнями уряд заборонив взагалі приймати вихідців з західних губерній не православного вірування до вчительських інститутів з метою недопущення їх в майбутньому до виховання молоді [8].

Підводячи підсумки, щодо розгляду наслідків цього протистояння, треба зазначити наступне. Князю А. Чарторийському більше двадцяти років вдавалося налагоджувати та керувати системою освіти і створювати певний пласт національно свідомої частини суспільства. Після наполеонівських війн у 1815 р. з'явився прототип польської держави – Царство Польське, з власним автономним урядом, фінансовою системою та збройними формуваннями. Треба підкреслити, що саме ініціатива польського суспільства у сфері освіти дала можливість забезпечити всі ці необхідні складові для розвитку державності.

Для України характерною особливістю було те, що польська спільнота тут мала усі переваги, як у чисельному, так і матеріальному відношенні. Широка матеріальна підтримка польських закладів місцевим населенням робила освіту незалежною у фінансовому відношенні, і лише адміністративний тиск дозволив російському уряду закрити польські навчальні заклади.

Джерела та література

1. Корнилов, Иван Петрович (1811-1901). Очерк истории русской школы, ее современное состояние и на каких незыблемых началах она должна быть утверждена / И. Корнилов. - Санкт-Петербург: тип. А.П. Лопухина, 1901. - [2], 23 с.; 28.
2. Крачковский, Юлиан Фомич (1840-1903). Исторический обзор деятельности Виленского учебного округа за первый период его существования. 1803 г. - 1832 г. / Отд. 1. 1803 г. - 1824 г.: (Отт. первых двух гл.) / Сост. Ю.Ф. Крачковский; [Предисл.: попечитель Попов]. - Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1903. - 70, XIII с.; 21.
3. Рождественский, Сергей Васильевич. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения: 1802-1902 / составил С.В. Рождественский. - Издание Министерства народного просвещения. - 1902. - 785 с.
4. Довнар-Запольский, Митрофан Викторович (1867-1934). Обзор новейшей русской истории: Т. 1 / Проф. М.В. Довнар-Запольский. - Киев: тип. И.И. Чоколова, 1912. - Т. 1. - 1912. - VIII, 427 с.
5. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. - Санкт-Петербург: тип. Т-ва "Общественная польза", 1864-1904. - 27 см. Т. 1: Царствование императора Александра I, 1802-1825. - 1864. - IV с., 1644, 44 стб., 42 с., 34 стб.: табл.
6. История Императорского университета св. Владимира / по поручению Совета Ун-та св. Владимира сост. ордин. проф. М. Ф. Владимирский-Буданов. - Киев: в Тип. Имп. ун-та св. Владимира, 1884. - 27 см. Т. 1: Университет св. Владимира в царствование императора Николая Павловича. - 1884. - [4], 674, XLII, IV с., [1] л. Портр.
7. Сборник материалов для истории просвещения в России, извлеченных из Архива Министерства народного просвещения. - Санкт-Петербург: издание М-ва нар. просвещения, 1893. - 27 см. Т. 3: Учебные заведения в западных губерниях, 1802-1804. - 1897. - XXVII, XCVI с., 1160 стб.
8. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. - Санкт-Петербург: тип. Т-ва "Общественная польза", 1864-1904. - 27 см. Т. 2: Царствование императора Николая I, 1825-1855. Отделение 1, 1825-1839. - 1864. - 1224 стб., 62 с., 42 стб., [3] с.

Горохов С. В. Польско-российское противостояние в образовательной сфере на примере Киевской губернии в нач. XIX ст.

В статье на материалах трудов дореволюционных исследователей, периодических изданий и документах министерства народного просвещения, рассматривается попытка польской интеллигенции возродить национальную систему образования в противодействие наступлению русской культуры на территории правобережной Украины. Автор пытается определить причины, которые привели к появлению русско-польского противостояния в образовании, дать характеристику особенностям российской и польской системы образования, установить, какие цели и задачи преследовал каждый из участников конфликта.

Ключевые слова: комиссия, фундуш, визитатор, округ, министерство, университет, гимназия, училище.

Gorokhov S. V. Polish-Russian confrontation in the educational sphere in Kiev province at the beginning of XIX century.

Polish intelligent people's attempt to revive national educational system, combating the onset of Russian culture in the Right-Bank Ukraine is investigated in the article on the materials of prerevolutionary researchers, periodicals and documents of the Ministry of education. The author tries to define the reasons that led to the Russo-Polish conflict in education, to characterize features of Russian and Polish education system, determine goals and objectives for both parties of the conflict to pursue.

Keywords: commission fundush, vizitator, county, ministry, university, high school, college.

УДК 94(477.62-64)06.058+347.642"19/20"

О. В. Кравченко

ДОБРОЧИННІСТЬ ТА ОПІКА НАД ДІТЬМИ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.

У статті аналізується діяльність опікунств над дитячими притулками, земств, добродійних товариств та приватних осіб у сфері піклування над дітьми-сиротами. Узагальнюються відомості про розвиток системи опіки над неповнолітніми, показується вплив добродійності на цей процес. Зроблено висновок, що значну роль у справі допомоги дітям у Катеринославській губернії відіграло земство. Розглянуто особливості опіки над дітьми у роки Першої світової війни.

Ключові слова: добродійність, опіка, піклування, діти-сироти, земства, дитячі притулки, неповнолітні.

Вивчення регіональних особливостей добродійної діяльності приватних осіб та громадських організацій XIX – початку XX ст. наразі має важливе не лише теоретичне, але й практичне значення. Одним із напрямків в історії добродійності була допомога дитинству – опіка та піклування над сиротами, неповнолітніми злочинцями, підкидьками, дітьми з особливими фізичними потребами. Серед численних праць з історії добродійності, опублікованих в останні роки українськими, російськими, білоруськими та польськими істориками, спеціальних досліджень з історії благодійної діяльності на Катеринославщині вийшло небагато.

Стаття А. М. Хоречко присвячена добродійності Катеринославського дворянства у сфері освіти та науки [1]. Діяльність благодійних товариств і земств Маріупольського та Бахмутського повітів Катеринославської губернії, у тому числі спрямовану на дітей, аналізувала С. М. Нестерцова [2].